

Georgije Ostrogorski

KONSTANTIN PORFIROGENIT O KONSTANTINU POGONATU

Prema jednoj staroj tradiciji nadimak Pogonat (Bradati) nosio je car Konstantin IV (668—685). Tako zovu ovog vladara docniji Vizantinci, a tako ga zovu i moderni vizantolozi. Međutim, već pre duže vremena poznati engleski istoričar Bruks istakao je u jednom malom članku da je ta tradicija, izgleda, nastala zabunom i da ustvari Konstantin Bradati nije bio Konstantin IV nego njegov otac Konstans II (641—668), čije je pravo ime takođe bilo Konstantin.¹ Zaista, na novcu se Konstans II, kao uostalom i njegov deda car Iraklije, često prikazuje sa upadljivo dugačkom bradom, dok Konstantin IV, naprotiv, ima sasvim običnu bradu.² Pored toga, Bruks je upozorio na to da se u opisu carskih grobova u Porfirogenitovoj Knjizi o ceremonijama, kako izgleda, kao Pogonat ne citira Konstantin IV već njegov otac. Prema Bruksu, Konstantin IV se prvi put javlja sa nadimkom Pogonat u različitim redakcijama hronike Simeona Logoteta. Ova grupa hronika, nastala sredinom X veka, zna i kojom je prilikom car Konstantin IV dobio taj nadimak: kad je po stupanju na presto mladi Konstantin IV, na vest o očevoj pogibiji u Sirakuzi, krenuo sa flotom za Siciliju, on je pošao u pohod golobrad a vratio se u Carigrad već sa bradicom. Iz hronike Simeona Logoteta nadimak Pogonat, zajedno sa ovom naivnom pričom, prodro je u docnije vizantinske hronike. Naprotiv, stariji izvori ne znaju za taj nadimak: ne navodi ga ni Teofan, ni patrijarh Nićifor, ni prvobitna redakcija hronike Georgija Monaha.

Međutim, zanimljivi Bruksov članak bio je malo zapažen i vizantolozi najvećim delom i danas, prema ustaljenoj tradiciji, nazivaju Pogonom Konstantina IV.³ Uostalom, Bruksova argumentacija bila je

¹ E. W. Brooks, Who was Constantinus Pogonatus? *Byz. Z.* 17 (1908), 460—462.

² Cf. W. Wroth, *Catalogue of Imp. Byz. Coins I*, pl. XXX—XXXV (Konstans II); II, pl. XXXVI—XXXVIII (Konstantin IV).

³ Da navedemo samo najpoznatije novije priručnike: Ф. И. Успенский, *История византийской империи I* (1913), 717; Ch. Diehl, *Histoire de l'Empire byzantin* (1919) 222; Ch. Diehl-G. Marçais, *Le monde oriental de 395 à 1081* (1936), 240; N. Iorga, *Histoire de la vie byzantine III* (1934), 314 (Index); К. 'Αμάντου, *Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους I* (1939), 328; L. Bréhier, *Vie et Mort de Byzance* (1947), 571 (Index); В. Златарски, *История на Българската държава през средните векове I* (1918), 139; St. Runciman,

nepotpuna. Pored svedočanstva koje pružaju slike na novcu, on se pozvao samo na jedno mesto iz Knjige o ceremonijama. Pri tome on izražava čuđenje da istoričari nisu obratili pažnju na ovaj podatak. No još je čudnovatije da se sam Bruks, specijalno ispitujući ovu temu, zadovoljio jednim podatkom iz Knjige o ceremonijama, a nije potražio obaveštenja i u drugim Porfirogenitovim spisima. O tome koji je car nosio nadimak Pogonat ima, naime, podataka i u *De thematibus* i u *De administrando imperio*. Ti podaci su jasniji i određeniji no svedočanstvo iz *De caerimoniis*. Ali pada u oči da se ti podaci međusobno ne slažu — i upravo u tome je njihov naročiti interes.

Mi se vraćamo na pitanje koje je Bruks pre skoro pola veka pokrenuo a koje samo po sebi nije od velikog značaja, ne zbog toga što bismo želeli da upotpunimo njegovu argumentaciju, već zato što se na ovom primeru mogu uočiti izvesne osobine Porfirogenitovih spisa koje bacaju puno svetlosti na zaista važno pitanje o karakteru ovih spisa kao izvora.

*

Podatak iz Knjige o ceremonijama, na koji je Bruks upozorio, nalazi se, kao što smo napomenuli, u opisu grobova pretstavnika carskih porodica sahranjenih u crkvi sv. Apostola u Carigradu. Posle grobova Iraklija i njegove žene Favije Eudokije spominju se ovde grobovi Konstantina Pogonata i njegove žene Fauste a zatim grob »u kome leži Konstantin, unuk Iraklija, sin Konstantina Pogonata.«⁴ Pošto se žena Konstantina IV nije zvala Fausta nego Anastasija i pošto Konstantin IV nije imao sina Konstantina, Bruks je zaključio da se pod Konstantinom Pogonatom ovde podrazumeva Konstantin — Konstans II (ime njegove žene nije poznato iz drugih izvora), dok se Konstantin IV navodi kao Pogonатов sin. Iako Konstantin IV nije bio Iraklijev unuk, kako se kaže u tekstu, već njegov praunuk,⁵ ovaj zaključak je nesumnjivo opravdan, tim pre što na njega upućuje i sam redosled nabranjanja.⁶

History of the First Bulgarian Empire (1930). 26; F. Šišić, Povijest Hrvata (1925), 269; К. Јиречек-Ј. Радонић, Историја Срба I (1952), 60. — A. A. Vasiliev, Histoire de l'Empire Byzantin I (1952), 256 uzima u obzir i prihvata Bruksovu tezu, ali se čak i kod njega u indeksu (t. II, 454) Konstantin IV ipak navodi sa nadimkom Pogonat.

⁴ De caerim. lib. II, cap. 42, p. 644, 15 (ed. Bonn): *ἕτερος λάρναξ Προικονήσιος Κωνσταντίνου Παγωνάτου. ἕτερος λάρναξ ἀπὸ λίθου πρασίνου Θεσσαλικῆς, ἐν ᾗ ἀπόκειται Φαῦστα ἡ γυνὴ Κωνσταντίνου Παγωνάτου. ἕτερος λάρναξ Σαρακηνός, ἐν ᾗ ἀπόκειται Κωνσταντίνος. Ἐγγων Ἡρακλείου, υἱὸς Κωνσταντίνου τοῦ Παγωνάτου.*

⁵ Tako da bi se pri striktnom tumačenju teksta moglo zaključiti da se ovde Pogonatom naziva Iraklijev sin Konstantin III, a Pogonatovim sinom Iraklijev stvarni unuk Konstans II. Međutim, takvo tumačenje nije moguće, tim pre što se ni žena Konstantina III nije zvala Fausta nego Grigorija. Up. Brooks, op. cit., 461. — Uostalom, već patriarh Nićifor u svom hronološkom spisku naziva Konstansa II sinom, a Konstantina IV unukom Iraklija, zaboravljajući na Konstantina III koji je vladao samo nekoliko meseca.

⁶ Uprkos ovom redosledu, Reiske, polazeći od uverenja da je Pogonat bio Konstantin IV, u svom latinskom prevodu umesto *υἱὸς Κωνσταντίνου Παγωνάτου* stavio je »pater Constantini Pogonati«, naglasivši u komentaru (*De caerim.* II, 768): »Filium Constantini Pogonati patri cognominem nullum novi.«

Međutim, vrlo je upadljivo da se na jednom mestu u Spisu o temama Pogonatom naziva upravo Konstantin IV. I dok opis carskih grobova u Knjizi o ceremonijama sigurno nije sastavio sam Konstantin Porfirogenit,⁷ pomenuti podatak u Spisu o temama može biti potiče iz pera samog cara Konstantina VII. Taj podatak nalazi se, naime, u početnom delu druge knjige De thematibus, koji ima karakter uvoda i donekle potseća na predgovor na početku prve knjige kojim počinje ceo spis, pa nije neverovatno da ga je napisao sam car-redaktor. Govoreći o osnivanju teme Trakije posle dolaska Bugara na Balkansko Poluostrvo, Porfirogenit kaže da se prelaz tih varvara preko Dunava dogodio pred kraj vlade Konstantina Pogonata: *ἐγένετο δὲ ἡ τῶν βαρβάρων περσίωσις ἐπὶ τὸν Ἰστρον ποταμὸν εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγωνάτου*.⁸ Nema, naravno, nikakve sumnje da se tu pod Konstantinom Pogonatom podrazumeva Konstantin IV, jer se zna da su Bugari prešli Dnuav za njegove vlade, i to oko 680 g.

No najzanimljiviji su podaci o Bradatom caru u Spisu o narodima, i to naročito u 21 poglavlju tog spisa. U ovom poglavlju, koje se uglavnom zasniva na Teofanovoj hronici i čini deo jedne veće kompilacije o starijoj istoriji Arabljana, priča se najpre o upadu Mardaita u Liban i o poslanstvu koje je Muavija u vezi s tim uputio caru Konstantinu IV, iza čega je i car poslao kalifi svog izaslanika: *ἐπὶ ταύτῃ τῇ προφάσει πέμπεται παρὰ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, τοῦ ὀρθοδόξου, υἱοῦ τοῦ Πρωγωνάτου, Ἰωάννης δὲ ἐπίκλην Πιτζηκαύδης*.⁹ Međutim, odgovarajuće mesto u Teofanovoj hronici glasi: *ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς τοιοῦτους πρέσβεις δεξάμενος... ἀπέστειλε σὺν αὐτοῖς ἐν Συρίαν Ἰωάννην τὸν πατρίκιον, τὸ ἐπίκλην Πιτζηκαύδην*.¹⁰ Prema tome, napomena da je Konstantin IV bio Pogonatov sin ne nalazi se kod Teofana i naročito je dodata u tekstu De adm. imp.¹¹ Dalje, tamo gde se

⁷ Već davno je zapaženo da se u tom opisu spominje i grob samog Konstantina Porfirogenita. Istina, to je docniji umetak, kao što se vidi iz reči: *ἐν ᾧ ἀνέκειται Λέων ὁ δαίδιμος σὺν τῷ υἱῷ Κωνσταντίνῳ ὕστερον τελευτήσαντι τῷ Πορφυρογεννήτῳ* (De caerim. 643, 7). Činjenica da se Lav VI naziva *δαίδιμος* (na drugim mestima, iza toga *μανάριος*: De caerim. 643, 11, 17) potvrđuje da je tekst ovog poglavlja sastavljen verovatno još u doba Konstantina Porfirogenita, ali nema nikakvog razloga za pretpostavku da ga je sastavio sam car Konstantin.

⁸ De them. lib. II, cap. 1, p. 46, 1 (ed. Bonn). — Novo izdanje A. Pertusi, Constantino Porfirogenito De thematibus (Studi i Testi 160), Vaticano 1952, nije nam još pristupačno. Bliža obaveštenja o tom delu dobili smo tek za vreme štampanja ovog članka iz kritike F. Dölger'a u Byz. Z. 45 (1952), 390 sq. Teza da je druga knjiga De them. nastala krajem X veka i da ju je sastavio istoričar J. Genesije svakako ne izgleda srećna, kako to primećuje i Dölger. Uostalom, za nas nije od naročite važnosti da li je početni deo druge knjige De them. napisao sam Konstantin Porfirogenit ili neko drugi. Važno je za nas samo to da pisac tog poglavlja nije identičan sa autorima ostalih podataka o Konstantinu Pogonatu koji se nalaze u Porfirogenitovim spisima i da prema tome ti podaci potiču od više različitih lica (dodato u korekturi).

⁹ De adm. imp. cap. 21, 9 (ed. Moravcsik-Jenkins).

¹⁰ Theoph. I, 355, 14 (ed. De Boor).

¹¹ Ova napomena bunila je redom sve izdavače, čvrsto uverene da je Pogonat bio sam Konstantin IV. Već je Meursius predložio da se reč *υἱός* izostavi, što su prihvatili i Banduri i Bekker, dok je Migne stavio zapetu iza *υἱός*. Up. aparat u izdanju Moravcsik-Jenkins. Međutim,

završava prikaz o događajima iz doba Konstantina IV, kaže se: *ἐν τοῦτοις τελευταῖα Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς, ὁ υἱὸς τοῦ Παυωνάτου, κρατήσας τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς ἔτη ιζ' καὶ ἐβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ἰουστινιανός, ὁ υἱὸς αὐτοῦ.*¹² Naprotiv, Teofan kaže samo: *Τούτῳ τῷ ἔτει ἀνεπήλθ' εὐσεβὴς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κρατήσας ἔτη ιζ' καὶ ἐβασίλευσεν Ἰουστινιανός ὁ υἱὸς αὐτοῦ.*¹³ Dakle, i ovde je dodata ista napomena da je Konstantin IV bio Pogonatorov sin.

Međutim, u istom poglavlju, negde na sredini između obe gore citirane rečenice koje govore o caru Konstantinu IV kao o Pogonatorovom sinu, Konstantin IV se odjedanput javlja kao Pogonator. Ovde se priča o borbama u Kalifatu, o sudbini Moavijinih potomaka i, najzad, o prelazu Arabljana u Španiju. No pošto je time prešao granice vlade Konstantina IV, pisac napominje da se to dogodilo već »u danima Justinijana Rinotmeta, a ne Pogonata«: *ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινότμητου, οὐχὶ δὲ τοῦ Παυωνάτου.*¹⁴ Ovu priču pisac ne uzima iz Teofana, nego izgleda iz nekog istočnog izvora, jer se on žali da grčki istoričari o tome ništa ne pišu.¹⁵ Ali, kako mu bilo, jasno je da primedbu da Arabljani nisu prešli u Španiju za vreme Konstantina IV nego tek za vreme Justinijana II naš pisac ne preuzima iz svog izvora nego unosi sam, primetivši da je poremetio hronološki red izlaganja. I, eto, pri tome on Justinijana II naziva Justinijanom Rinotmetom, a Konstantina IV — Pogonatom.

No onda je očigledno da napomene u gore navedenim rečenicama, koje izrično naglašavaju da je Konstantin IV bio Pogonatorov sin, ne potiču od sastavljača ovog poglavlja. Čini se da je moguće samo jedno rešenje: ove napomene su dodate docnije i predstavljaju marginalne beleške nekog čitaoca, koje je zatim prepisivač rukopisa uneo u tekst. Ovaj docniji čitalac, koji je svakako takođe pripadao najvišem dvorskom krugu,¹⁶ smatrao je, dakle, da je Pogonator bio otac Konstantina IV, Konstans II, i u želji da tačno odredi o kome se caru Konstantinu ovde radi on dva puta specijalno naglašava da je car Konstantin IV, otac Justinijana II, bio Pogonatorov sin. Naprotiv, sastavljač 21 poglavlja Spisa o narodima Pogonatom naziva samog Konstantina IV i u tome

zbunjeni su čak i ovi najnoviji, odlični izdavači, kako to pokazuje njihov Index, p. 300. — Isto i u oba dosada najopsežnija istraživanja o De adm. imp.: J. B. Bury, *The treatise De administrando imperio*, Byz. Z. 15 (1906), 530; G. Manojlović, *Studije o spisu »De administrando imperio cara Konstantina VII Porfirogenita*, Rad 182 (1910), 43 sq.

¹² De adm. imp. 21, 46.

¹³ Theoph. I, 361, 15.

¹⁴ De adm. imp. 21, 30.

¹⁵ De adm. imp. 21, 31. Međutim, kao što je pokazao u svom izvrsnom istraživanju J. B. Bury, op. cit. 529 sq., ustvari naš pisac (Bury kaže: Konstantin) jednostavno nije uspeo da pronadje kod Teofana odgovarajući izveštaj, pošto ga je tražio na pogrešnom mestu, pobrkavši Tarikovo osvajanje Španije 711 g. (u doba Justiniana II) i dolazak u Španiju Abd-ar-Rahmana, rodonačelnika španske dinastije Omajada, 755 g. U ova, kao uvek, vrlo jasna i oštroumna Bury'eva izlaganja Manojlović, op. cit., 43 sq., unosi nepotrebnu zabunu.

¹⁶ Gy. Moravcsik - R. J. H. Jenkins, *Constantine Porphyrogenitus, De administrando imperio*, Budapest 1949, p. 12 i 33 dobro ističu da je De adm. imp. bio spis poverljive prirode, nepristupačan običnim smrtnicima.

se podudara sa gore navedenim pasusom iz Spisa o temama, za koji smo pretpostavili da ga je možda napisao sam Konstantin Porfirogenit. Međutim, 21 poglavlje Spisa o narodima, kao ni ceo odeljak o starijoj istoriji Arabljana kome ovo poglavlje pripada, sigurno nije sastavio sam Porfirogenit. Jedna veća partija izveštaja o Arabljanima, uzetih uglavnom iz Teofana, završava se ovim rečima koje svakako ne potiču od samog cara Konstantina nego od nekog njegovog saradnika: *Ἔως ὧδε ἐκανόνισεν τοὺς χρόνους τῶν Ἀράβων ὁ ἐν ἀγίοις Θεοφάνης... μητροδότειος τυγχάνων τοῦ μεγάλου καὶ εὐσεβοῦς καὶ χριστιανικωτάτου βασιλέως Κωνσταντίνου, υἱοῦ Λέοντος κ τ. λ.*¹⁷

Na kraju 48 poglavlja Spisa o narodima nalazi se jedna beleška o izumu Grčke vatre, koja glasi: *Ιστέον, διὰ ἐπὶ Κωνσταντίνου, υἱοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ καὶ Πωγωνάτου καλουμένου, Καλλίνικός τις ἀπὸ Ἡλιουπόλεως Ῥωμαίοις προσφυγῶν, τὸ διὰ τῶν σιφῶνων ἐκφερόμενον πῦρ ὑγρὸν κατεσκεύασεν, δι' οὗ καὶ τὸν τῶν Σαρακηνῶν στόλον ἐν Κυζίκῳ Ῥωμαῖοι καταφλέξαντες τὴν νίκην ἤρασαν.*¹⁸ Kao što vidimo, ova beleška, koja se takođe odnosi na vreme Konstantina IV, sadrži napomenu o tom caru kao Pogonatovom sinu sasvim sličnu gore navedenim napomenama iz 21 poglavlja, u kojima smo prepoznali docnije umetnute marginalne beleške. Jedva se može posumnjati u to da ova primedba i ovde ima isto poreklo i potiče od istog lica kao i slične primedbe u 21 poglavlju.¹⁹

¹⁷ De adm. imp. 22, 77. — Jenkins, op. cit. 11, je u pravu ističući da vrlo mali deo De adm. imp. stvarno potiče iz pera Konstantina Porfirogenita. Ovo važi, naravno, i za ostala Porfirogenitova dela.

¹⁸ De adm. imp. 48, 28. S ovim tekstom vredi uporediti:

Theoph. I, 354, 13: *τότε Καλλίνικος ἀρχιτέκτων ἀπὸ Ἡλιουπόλεως Συρίας προσφυγῶν τοῖς Ῥωμαίοις πῦρ θαλάσσιον κατασκευάσας τὰ τῶν Ἀράβων σκάφη ἐνέπρησε καὶ σύμψυχα κατέκαυσεν. καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ νίκης ἐπέστρεψαν καὶ τὸ θαλάσσιον πῦρ εὗρον.*

Sym. Log.-Theod. Melit.: *Καλλίνικος γάρ τις ἀρχιτέκτων ἀπὸ Ἡλιουπόλεως Συρίας προσφυγῶν τοῖς Ῥωμαίοις, πῦρ ὑγρὸν ἀρχήθεν αὐτὸς κατεσκεύασε, καὶ τὰ τῶν Ἀράβων σκάφη καταπρήσας σύμψυχα ἀπώλεσεν. Καὶ οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ νίκης μεγάλης ἐπέστρεψαν, ἔκτοτε τὸ ὑγρὸν πῦρ ἐφευρόντες (od dosada objavljenih redakcija Logotetove hronike redakcija Teodosija Melitinskog daje ovde, kao i u većini slučajeva, najbolji tekst).*

Skyl.-Cedr. I, 765, 11: *τότε Καλλίνικος ἀρχιτέκτων ἀπὸ Ἡλίου πόλεως τῆς Αἰγύπτου προσφυγῶν τοῖς Ῥωμαίοις, πῦρ θαλάσσιον κατασκευάσας τὰ τῶν Ἀράβων σκάφη κατέπρησεν ἐν Κυζίκῳ, σύμψυχα καταποντίσας αὐτά. αὐτὸς οὖν ἐστὶν ὁ τὸ θαλάσσιον πῦρ ἐφευρόν.*

Jasna je zajednička osnova svih ovih tekstova (jasno je takođe da je stilizacija beleške u De adm. imp. najslobodnija a ujedno i najinteligentnija). Ali se postavlja pitanje kakav je njihov međusobni odnos. Bu r y, op. cit. 539, bio je mišljenja da je beleška u De adm. imp. uzeta iz Teofana, dok je u pogledu Logotetove hronike izneo zanimljivu pretpostavku da je njen tekst uzet direktno iz »izgubljene hronike koja je bila glavni izvor Teofanov za VII vek.« Na ovu misao navela ga je reč *ἀρχήθεν* u tekstu Logotetove hronike. Međutim, još je mnogo značajnije da i beleška u De adm. imp. i Skilica podudarno tvrde da je arabljanska flota uništena *ἐν Κυζίκῳ*, dok Teofan o tome ne kaže ništa. Istina, na početku svog prikaza o borbama oko Cari-

¹⁹ Naprotiv, dovoljno je baciti jedan pogled na tekst opisa carskih grobova u Knjizi o ceremonijama (v. gore prim. 4) da bi se uvidelo da tamo nadimak Pogonat nije naknadno umetnut.

Prema tome, u Porfirogenitovim spisima ima više podataka o caru s nadimkom Pogonat, ali se taj nadimak u *De them.* i u 21 poglavlju *De adm. imp.* na jednom mestu pripisuje Konstantinu IV, dok se na dva druga mesta istog poglavlja kao i u 48 poglavlju istog spisa i u *De caerim.* Konstantin IV naziva Pogonatovim sinom. Pokazalo se da je pitanje o tom nadimku složenije no što je Bruks mislio. Autoritet Konstantina Porfirogenita, na koji se Bruks pozivao, ne pomaže mnogo, jer su navodi u Porfirogenitovim spisima sasvim protivrečni. Ipak po svemu izgleda da je Bruks bio u pravu kad je tvrdio da je nadimak Pogonat prvobitno pripadao Konstansu II a da je docnije zabunom prenet na njegovog sina Konstantina IV. Mnoge slike Konstansa II na novcu zaista su u ovom pogledu tako karakteristične i upadljive da se preko tog argumenta ne može preći. Uz to, Bruks je vrlo duhovito objasnio zašto je nadimak Konstansa II mogao preći na njegovog sina. Zabuna je lako mogla nastati zato što se ovaj car sve više nazivao Konstansom tako da se na njegovo pravo ime Konstantin gotovo i zaboravilo, pa se usled toga i njegov nadimak Konstantin Pogonat povezao za njegovog sina Konstantina. Naprotiv, teško bi bilo objasniti zašto bi nadimak Konstantin Pogonat, da je pripadao Konstantinu IV, prešao na njegovog oca Konstansa II.

Međutim, zabuna koja je nastala oko ovog nadimka ne potiče tek od Simeona Logoteta. Njegova hronika, koja se završava 948 g., nije prvi poznati izvor koji taj nadimak pripisuje Konstantinu IV, kako je to mislio Bruks. Mi smo videli da se Konstantin IV javlja kao Pogonat, otprilike u isto vreme, u *De administrando imperio* i, svakako ranije, u *De thematibus*.²⁰ Još starijih podataka o tom nadimku mi začudo

grada Teofan ukratko spominje zauzeće Kizika od strane Arabljana (*Théoph. I.* 354, 2; ovu rečenicu prepisuje skoro bukvalno *Skyl.-Cedr. I.* 765, 3). Moglo bi se možda pomisliti, iako to nije mnogo verovatno, da je to navelo autora vesti o Grčkoj vatri u *De adm. imp.* da u svojoj belešci spominje Kizik, ili bi se moglo, i to sa većom verovatnoćom, pretpostaviti da je on to učinio tako reći ad maiorem gloriam grada Kizika, budući da se u prethodnim partijama u samom *De adm. imp.* (cap. 47 i 48) mnogo govori o Kizikskoj mitropoliji. No kako mu bilo, u svakom slučaju je teško, pa čak i nemoguće zamisliti da je Skilica nezavisno od njega uneo isti podatak, i to u istoj formulaciji *ἐν Κυζίκῳ*, dosta čudnovatoj kad se radi o pomorskoj bici. Čini se da postoje samo ove dve mogućnosti: ili je Skilica uzeo te reči iz *De adm. imp.*, ili su i autor beleške u *De adm. imp.* i Skilica koristili neki treći izvor u kome su se te reči nalazile. Prema tome, mi moramo da zaključimo bilo da je Skilica ovde, pored Teofana, upotrebio i *De adm. imp.*, bilo da su se autor beleške u *De adm. imp.* i Skilica služili neposrednim Teofanovim izvorom i da su iz njega uzeli reči *ἐν Κυζίκῳ*, dok ih je Teofan izostavio. Međutim, na osnovu ovde analiziranih tekstova, od dve mogućnosti koje smo izneli pretpostavku da je Skilica, koji je, kao što je poznato, bio visoki dostojanstvenik, koristio, pored Teofana, i *De adm. imp.* izgleda čak i verovatnija, kako s obzirom na veliku sličnost njegovog i Teofanovog teksta, koja dokazuje njegovu zavisnost upravo od Teofana, tako i s obzirom na to što se može prilično dobro objasniti zašto je autor beleške u *De adm. imp.* dodao u svom izveštaju podatak o Kiziku, ma da ga i nije našao kod Teofana.

²⁰ S druge strane, zaslužuje pažnju činjenica da autor marginalnih beležaka u 21 i 48 poglavlju Spisa o narodima insistira na tome da je Konstantin IV bio Pogonatov sin, iako je on svakako mlađi od Simeona Logoteta.

nemamo ili bar zasada ne znamo. Braneći svoju tezu, Bruks je podvukao da ni Teofan ni patrijarh Nićifor, ni prvobitna redakcija hronike Georgija Monaha ne nazivaju Konstantina IV Pogonatom. Ali ne nazivaju oni tako ni Konstansa II. Drugim rečima, stariji izvori uopšte ne znaju za taj nadimak. Ovo ne može a da ne iznenadi, jer bi prirodno bilo očekivati da je takav nadimak, ma na koga se cara odnosio, morao nastati još za života tog cara ili barem uskoro posle njegove smrti. Međutim, mi možemo da ukažemo na jednu frapantnu analogiju. Ni poznati nadimak Justinijana II »Rinotmet« ne spominje se u starijim izvorima. Ni Teofan ni patrijarh Nićifor nikada ne nazivaju Justinijana II Rinotmetom.²¹ Vrlo je upadljivo da i za ovaj nadimak, kao i za nadimak Pogonat, najstarije poznate podatke pružaju Porfirogenitovi spisi, a pored njih opet Logotetova hronika.²²

*

Za rešavanje pitanja koji se vizantiski car u stvari zvao Pogonatom spisi Konstantina Porfirogenita, kao što smo videli, ne daju mnogo ili, bolje rečeno, daju premnogo, jer zastupaju čas jednu, čas drugu verziju. Ali se zato pokazalo da je proučavanje ovog u suštini prilično beznačajnog pitanja veoma instruktivno za rasvetljavanje problematike samih Porfirogenitovih spisa, jer upravo neslaganja na koja se u njima po tom pitanju nailazi bacaju puno svetlosti na karakter i strukturu tih spisa. Odavno je poznato i više puta se naglašavalo da su protivrečnosti i nedoslednosti vrlo česta pojava u Porfirogenitovim delima. Pitanje o Bradatom caru, kojim smo se mi ovde pozabavili, pruža za to jedan dosada nezapažen, iako vrlo upadljiv i karakterističan primer. Nazivajući Konstantina IV čas Pogonatom, čas Pogonatovim sinom, Porfirogenitovi spisi samo odražavaju neslaganje koje je o tome postojalo. Tu se ne radi o slučajnim greškama ili omaškama. Podaci Porfirogenitovih spisa o caru Pogonatu ne slažu se zato što su ti podaci različitog porekla i potiču iz različitog vremena i od različitih lica. Analizirajući šest podataka o Pogonatu u Porfirogenitovim delima, mi smo mogli da utvrdimo da tih šest podataka potiču od četiri različita lica: od samog Konstantina Porfirogenita (?) (De them. II, cap. 1), od dva njegova saradnika (De adm. imp., cap. 21, 30 i De caerim. II, cap. 42) i od jednog docnijeg čitaoca (De adm. imp., cap. 21, 11 i 46 i cap. 48).

²¹ Georg. Mon. 742, 20 (ed. De Boor) naziva Justinijana II *δ ῥινόγλωσσόμητος*, ali nadimak *ρινόμητος*, koji se docnije tako udomačio, originalna redakcija hronike Georgija Monaha ne poznaje. Ovaj nadimak javlja se samo u docnijim rukopisima, u onim istim rukopisima u kojima se i Konstantin IV naziva Pogonatom, iako originalna redakcija Georgijeve hronike za taj nadimak ne zna. Ni spisak careva, dodat Uskršnoj hronici, koji se nastavlja sve do u vreme Konstantina VII i Romana I Lakapina, ne navodi ni jedan ni drugi nadimak, već nabraja (Chron. Pasch. II, 84, ed. Bonn): *Ἡράκλειος, Κωνσταντῖνος* (Konstantin III), *Κωνσταντῖνος* (Konstans II), *Κωνσταντῖνος* (Konstantin IV), *Ἰουστινιανός*.

²² De them. 50, 14. De adm. imp. 21, 30 (v. gore) i 22, 4 (u naslovu, verovatno docnijeg porekla: cf. Bury, op. cit. 520 sq.). Sym. Log.-Theod. Melit. 120.

Proučavajući Porfirogenitove spise treba uvek naročito voditi računa o heterogenosti njihovih podataka i o njihovoj neusklađenosti, jer o usklađivanju svojih podataka car Konstantin i njegovi saradnici nikada se nisu mnogo brinuli. Treba uz to uvek uzimati u obzir mogućnost umetaka koji potiču iz docnijih marginalnih beležaka. To je pokazala, uostalom, već pre skoro pola veka velika i vrlo dragocena rasprava Bury'a o *De administrando imperio*, a to pokazuje još jedan put i ovo malo istraživanje na osnovu upoređenja podataka o jednom konkretnom i vrlo sitnom pitanju u sva tri glavna dela koja nose ime cara Konstantina Porfirogenita.

KONSTANTINOS PORPHYROGENNETOS UND KONSTANTINOS POGONATOS

Zusammenfassung

Wie E. W. Brooks, *Byz. Z.* 17 (1908), 460 ff. gezeigt hat, bezeichnete der Beiname Pogonatos ursprünglich Konstans II. (641—668) und wurde erst später — irrtümlicherweise — auf dessen Sohn Konstantin IV. (668—685) übertragen. Als Beweis berief er sich auf die Münzbilder, die Konstans II. mit einem ungewöhnlich üppigen Bart zeigen, und ferner auf eine Stelle in *De caerim.*, p. 644, 15 Bonn., die unter Konstantinos Pogonatos nicht Konstantin IV., sondern Konstans II. zu verstehen scheint. Indessen ist, was Brooks übersah, auch in anderen Schriften des Konstantinos Porphyrogenetos an mehreren Stellen von Konstantinos Pogonatos die Rede. Diese Stellen verdienen eine nähere Prüfung, weil sie zwar nicht zur Frage nach der Zugehörigkeit des Beinamens Pogonatos, wohl aber zur ungleich wichtigeren Frage nach dem Charakter und der Zusammensetzung der konstantinischen Schriften nicht unwesentliche Erkenntnisse vermitteln. Die diesbezüglichen Angaben in den Schriften des Konstantinos Porphyrogenetos sind nämlich widersprechend: in *De them.*, p. 46, 1 Bonn. und *De adm. imp.*, cap. 21, 30 Moravcsik-Jenkins wird Konstantin IV. als Pogonatos bezeichnet; in *De adm. imp.*, cap. 21, 9 und 46, also nicht nur in derselben Schrift, sondern sogar in demselben Kapitel (vermutlich handelt es sich um Marginalnotizen), und *De adm. imp.*, cap. 48, 28 wird er aber, ebenso wie in *De caerim.*, p. 644, 15, als Sohn des Konstantinos Pogonatos eingeführt. Der Beiname Pogonatos wurde also Konstantin IV. nicht erst durch die Logothetenchronik beigelegt, wie Brooks annahm. Die Angaben in den Schriften des Konstantinos Porphyrogenetos spiegeln die Unstimmigkeiten wider, die über die Zueignung dieses Beinamens bestanden, und bieten so ein bisher unbeachtetes, sehr charakteristisches Beispiel der in den konstantinischen Schriften nicht seltenen Widersprüche. In älteren bekannten Quellen kommt der Beiname Pogonatos merkwürdigerweise überhaupt nicht vor. Eine auffallende Parallele hierzu bietet indessen der bekannte Beiname Justinians II. — Rhinotmetos, für den gleichfalls die konstantinischen Schriften (*De them.*, p. 50, 14; *De adm. imp.*, cap. 21, 30 und 22, 4) neben der Logothetenchronik (Theod. Melit. 120) die ältesten bekannten Belege liefern.